

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

บุคคลที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษ เป็นบุคคลที่มีความผิดปกติ ความบกพร่อง หรือมีการสูญเสียสมรรถภาพอาจเป็นความผิดปกติ ความบกพร่องทางกายหรือการสูญเสียสมรรถภาพ ไม่ว่าจะมีความบกพร่องทางสติปัญญา ความบกพร่องทางการได้ยิน ความบกพร่องทางการเห็น ความพิการทางร่างกายและสุขภาพ ปัญหาทางอารมณ์หรือพฤติกรรม ปัญหาทางการเรียนรู้ ออทิสติก ซึ่งในทางการแพทย์เรียกคนที่มีความบกพร่องดังกล่าวว่า คนพิการ ซึ่งกลุ่มคนดังกล่าว มักได้รับผลกระทบจากสังคม หรือได้รับการกระทำที่แตกต่างไปจากบุคคลปกติ อันที่จริงแล้ว คนพิการหรือบุคคลที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษ จัดเป็นหนึ่งในสมาชิกของสังคม ที่ได้การรับรองทั้งสิทธิและหน้าที่ในฐานะที่เป็นพลเมืองของรัฐที่ต้องได้รับการปฏิบัติ เช่นเดียวกับสมาชิกอื่นในสังคมด้วยความเท่าเทียมกัน

ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนพิการ พ.ศ. 2550 ที่มุ่งฟื้นฟูสมรรถภาพคนพิการ การจัดสวัสดิการ การส่งเสริมและพิทักษ์สิทธิ การสนับสนุนให้คนพิการสามารถดำรงชีวิตอิสระ มีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์และเสมอภาคกับบุคคลทั่วไป มีส่วนร่วมทางสังคมอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพ ภายใต้สภาพแวดล้อมที่คนพิการสามารถเข้าถึง และใช้ประโยชน์ได้ (ราชกิจจานุเบกษา, 2550)

ในอดีตบุคคลที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษหรือคนพิการ อาจยังไม่เป็นที่ยอมรับในสังคม ผู้ปกครองที่มีบุตรหลานที่จัดอยู่ในกลุ่มดังกล่าวมักให้บุคคลที่มีความต้องการพิเศษอยู่กับบ้าน ไม่ให้ออกไปไหนอันสืบเนื่องด้วยความไม่สะดวก และความอับอายของผู้ปกครอง ทั้งที่ในความเป็นจริงลักษณะความต้องการจำเป็นพิเศษหรือความพิการในแต่ละประเภท มีความแตกต่างกัน ถึงแม้จะเป็นผู้ที่มีความพิการหรือมีความต้องการพิเศษแตกต่างจากบุคคลอื่น แต่ก็ไม่ได้สูญเสียความสามารถไปทุกอย่างโดยสิ้นเชิง แต่จำยอมต้องตกอยู่ในภาวะเสมือนสูญเสียความสามารถไปเสียทุกด้าน เนื่องจากคนส่วนใหญ่ในสังคมมีความเชื่อว่าคนเหล่านั้น ไม่สามารถทำอะไรได้ จึงถือว่าเป็นผู้ที่เสียเปรียบ หรือด้อยโอกาสในสังคม แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นศักยภาพแฝงของสังคมด้วย กล่าวคือ หากสังคมใดละเลยหรือทอดทิ้งบุคคลที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษ คนกลุ่มนี้ก็จะเป็ภาระของสังคมต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด แต่หากสังคมให้ความสนใจและพัฒนาบุคคลที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษให้ถูกวิธีแล้ว

คนกลุ่มนี้ก็จะกลายเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาสังคมหรือประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรืองได้ ดังนั้นสังคมจำเป็นต้องให้ความสนใจและแสวงหาวิธีการที่เหมาะสม ในการสนับสนุน บุคคลที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากในปัจจุบัน เพื่อให้คนเหล่านี้ ไม่เป็นภาระของสังคม แต่สามารถช่วยเหลือตนเองและสามารถทำประโยชน์ต่อสังคมได้ (เขมิกา พันธุ์วิไล, 2546)

บุคคลที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีสิทธิ และมีโอกาส เท่าเทียมกับคนอื่นนั้นเป็นหัวใจสำคัญ เพราะความเชื่อในศักดิ์ศรี สิทธิและโอกาสจะทำให้ คนเหล่านี้สามารถพัฒนาตนเองได้ ใช้ความสามารถที่มีได้อย่างเต็มที่ตลอดจนสามารถ ประกอบอาชีพและดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับบุคคลอื่นได้อย่างปกติสุข โดยมีส่วนร่วมในกิจกรรม ของสังคมเท่าเทียมกับคนปกติทั่วไป ในการนี้สมควรให้บุคคลที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษ ได้รับการคุ้มครองการสงเคราะห์ การพัฒนาและการฟื้นฟูสมรรถภาพโดยวิธีการทางการแพทย์ ทางการศึกษา ทางสังคมและการฝึกอาชีพ ตลอดจนแก้ไขปัญหาและขจัดอุปสรรคต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งให้สังคมมีส่วนร่วมในการเกื้อกูลและฟื้นฟูสมรรถภาพ คนเหล่านี้

อาชีพเป็นสิ่งสำคัญสำหรับมนุษย์ ทั้งระดับบุคคลและสังคม กล่าวคือ ระดับบุคคล อาชีพเป็นเครื่องกำหนดความอยู่รอด คุณภาพชีวิต สถานภาพ รวมทั้งนำมาซึ่งปัจจัยที่จำเป็น ต่อการดำรงชีวิต ในระดับสังคม การมีอาชีพเป็นเรื่องของการแบ่งหน้าที่ในสังคมที่ซับซ้อน มีการแข่งขันและการต่อรองผลประโยชน์ ซึ่งบุคคลที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษ ก็มีความต้องการประกอบอาชีพเช่นเดียวกัน แต่โดยสภาพที่แล้วมาอาชีพที่บุคคล ที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษทำนั้น ขึ้นอยู่กับขีดจำกัดของความบกพร่อง ความพิการ และถูกกำหนดโดยสังคมที่ให้คนเหล่านี้ประกอบอาชีพตามที่สังคมคาดหวังไว้ เช่น คนพิการไม่สามารถทำงานได้ จึงไม่เปิดโอกาสให้คนพิการได้แสดงศักยภาพ มีผลทำให้เกิดอาชีพขอทาน ประกอบกับอิทธิพลของศาสนาที่เชื่อในเรื่องของบาปบุญ เเวรกรรม ทำให้คนในสังคมชอบทำทานแก่คนพิการและความเชื่อที่ว่าคนพิการมักจะให้โชคลาภ จึงทำให้คนพิการมีอาชีพขายลอตเตอรี่ แต่ยังมีคนบางส่วนในสังคมที่มีทัศนคติว่าคนพิการ หรือบุคคลที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษเป็นคนที่มีความสามารถพิเศษที่ทดแทนส่วนที่สูญเสีย ไป และใช้ความสามารถนั้นประกอบอาชีพช่วยตนเองได้ เช่น คนตาบอดจะมีประสาทสัมผัส ดีเลิศ ทำให้คนตาบอดมีอาชีพการนวดแผนโบราณ หมอดู เป็นต้น (นิรมล เย็นสุข, 2539) ปัจจุบันการพึ่งตนเองได้ของบุคคลที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษได้กลายมาเป็นจุดมุ่งหมาย สำคัญของการช่วยเหลือ โดยยึดหลักว่าคนพิการส่วนใหญ่ร่างกาย จิตใจและสติปัญญา

มิได้พิจารณาโดยสิ้นเชิง ยังมีศักยภาพของมนุษย์ (Potential Man Power) อย่างเต็มที่ ถึงแม้ว่าจะมีการสูญเสียความสามารถก็เป็นเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งเท่านั้น การสูญเสียอวัยวะของร่างกายในการทำหน้าที่ต่าง ๆ บางครั้งอาจเป็นการสูญเสียความสามารถในหน้าที่ของอวัยวะส่วนนั้น ซึ่งอาจเป็นการถาวรหรือเป็นเพียงชั่วคราว

แต่หากได้รับการบำบัดรักษาที่ถูกต้องเหมาะสมตั้งแต่แรกเริ่มแล้ว บุคคลที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษก็จะมีความสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด (ขนิษฐา เทวินทรภักดี, 2537)

มูลนิธิบ้านสมานใจ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นองค์กรเอกชนที่ก่อตั้งขึ้นเพื่อสร้างโอกาสให้บุคคลที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษให้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ด้วยความสามารถของตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่มีความบกพร่องด้านสติปัญญา ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นผู้ที่มีพัฒนาการด้านการเรียนรู้ค่อนข้างช้ากว่าความพิการประเภทอื่น มูลนิธิบ้านสมานใจ ก่อตั้งขึ้นโดยความร่วมมือของ JICA (Japan International Cooperation Agency) ซึ่งเป็นองค์กรความร่วมมือระหว่างประเทศของญี่ปุ่น โดยการจัดตั้งศูนย์สร้างสรรค์อาชีพเพื่อผู้พิการหรือเรียกสั้นๆว่าศูนย์ซาโอริ ซึ่งได้ปิดตัวลงเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ.2548 แล้วได้สืบสานงานต่อเนื่องมาจนได้ก่อตั้งเป็นมูลนิธิบ้านสมานใจ เมื่อดำเนินการดำเนินงานดังกล่าวของมูลนิธิได้รับความร่วมมือจากผู้ประกอบการของบุคคลที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา และออทิสติก เพราะส่วนใหญ่บุตรหลานของผู้ปกครองแต่ละคนได้ผ่านการศึกษาระดับพื้นฐานในโรงเรียนเฉพาะทางมาแล้ว เมื่อเรียนจบการศึกษาระดับพื้นฐานก็ไม่ได้ทำอะไร อยู่ที่บ้านเฉย ๆ เมื่อได้เข้าร่วมกิจกรรมของทางมูลนิธิ ทำให้บุคคลที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษดังกล่าวเกิดความภาคภูมิใจจากการสร้างสรรค์ผลงานการทอผ้าแบบซาโอริ และมีผลพลอยได้จากกิจกรรมคือ รายได้ที่สามารถหาได้ด้วยตนเอง ไม่เป็นภาระของคนในครอบครัว (ประดิษฐ์ ปรีชาพันธ์, สัมภาษณ์, 2553)

มูลนิธิบ้านสมานใจได้ให้ความสำคัญกับบุคคลที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษเหมือนกับเป็นคนปกติคนหนึ่งที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องรอความช่วยเหลือจากการสงเคราะห์จากงบประมาณของทางรัฐบาล หรือผู้ใจบุญที่มีความสงสารหรือเวทนาต่อความพิการที่พบเห็น แต่กลับสร้างโอกาสให้ผู้พิการหรือผู้ที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษได้เรียนรู้ที่จะอยู่ในสังคมให้เหมือนกับคนปกติทั่วไป มีอาชีพ มีการรวมกลุ่มพบปะสังสรรค์ นัดทานอาหาร และได้ไปเรียนรู้การใช้ชีวิตภายนอกด้วยตนเอง และได้เผยแพร่ผลงานผ้าทอที่มีลวดลายแปลกใหม่ไม่ซ้ำใคร ซึ่งได้สร้างสรรค์ขึ้นจากจินตนาการของตนเอง

ซึ่งนับได้ว่าเป็นมูลนิธิที่สร้างศิลปิน โดยแท้ เป็นมูลนิธิเพื่อโอกาส ไม่ใช่มูลนิธิที่รอความหวังจากผู้มีจิตเมตตาเพียงอย่างเดียว

เนื่องจากมูลนิธิบ้านสมานใจเป็นการรวมกลุ่มของครอบครัวของผู้ที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษกลุ่มหนึ่ง แนวทางการส่งเสริมอาชีพในระยะแรกจึงเน้นการลองผิดลองถูก การช่วยเหลือกัน เมื่อเกิดปัญหาที่ปรับแก้ไขเรื่อยมา โดยกิจกรรมหลักที่ใช้ในการส่งเสริมอาชีพ คือ การทอผ้าซาโอริ หมายถึงการถักทอด้วยมือ (มูลนิธิบ้านสมานใจ, 2551) การทอผ้างกล่าว เป็นการถ่ายทอดความเป็นเอกลักษณ์ ความเป็นตัวตนและความคิดสร้างสรรค์ของผู้ทอ นอกจากนี้การทอผ้าแบบซาโอริยังเป็นการช่วยพัฒนาความสัมพันธ์ในการทำงานของมือตาและเท้า และยังช่วยให้เกิดความอดทน มีความพยายามที่จะทำงานให้สำเร็จ ผู้สอนจะบอกวิธีการทอหรือทอให้ดู หลังจากนั้นจะให้อิสระแก่ผู้ทอในการตัดสินใจว่าจะทอด้วยสีอะไร ทอแบบไหน ซึ่งผู้ทอจะสามารถเรียนรู้และพัฒนาการทอผ้าได้ด้วยตนเอง โดยทั้งนี้จะมีเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิฯ ผู้ปกครองและ/หรืออาสาสมัครคอยช่วยเหลือในบางกระบวนการ อาทิ การเตรียมเครื่องทอผ้า การขึ้นด้าย ไล่ฟืม รวมถึงการนำผ้าที่ทอสำเร็จไปพัฒนาให้เป็นผลิตภัณฑ์และจัดจำหน่ายต่อไป

จากการที่ได้เข้าร่วมรับฟังและเข้าร่วมกิจกรรมกับทางมูลนิธิบ้านสมานใจ ทำให้ผู้ศึกษาเกิดความสนใจในแนวทางการดำเนินงานการส่งเสริมอาชีพของทางมูลนิธิฯ ในการจัดกิจกรรมการทอผ้าแบบซาโอริ และกิจกรรมอื่นๆ ที่ให้บุคคลที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษเข้าร่วมเรียนรู้และปฏิบัติจริง เพื่อสร้างโอกาสและได้แสดงศักยภาพของคนพิการว่าสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยไม่เป็นภาระของสังคม

วัตถุประสงค์การศึกษา

เพื่อศึกษาการพัฒนาทักษะอาชีพสำหรับบุคคลที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษของมูลนิธิบ้านสมานใจ

ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษา

1. เพื่อทราบถึงแนวทางการดำเนินงานการพัฒนาทักษะอาชีพ สำหรับบุคคลที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษ ของมูลนิธิบ้านสมานใจ
2. เพื่อเป็นแนวทางการจัดกิจกรรมการพัฒนาทักษะอาชีพ สำหรับบุคคลที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษ ตลอดจนนำไปพัฒนาและก่อให้เกิดรายได้ต่อไป

3. เพื่อเป็นแนวทางให้ผู้ดำเนินงานเกี่ยวกับบุคคลที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษ และคนพิการด้านอื่น ๆ ในส่วนของมูลนิธิ องค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนสามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้ เป็นการสร้างโอกาสให้คนพิการสามารถดำรงชีวิตได้อย่างเต็มศักยภาพทัดเทียมกับบุคคลทั่วไป

สถานที่ทำการศึกษา

มูลนิธิบ้านสมานใจ เลขที่ 2 ถนนหน้าวัดเกต อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

ขอบเขตการศึกษา

การดำเนินการศึกษารั้งนี้ ผู้ศึกษาได้จำกัดขอบเขตของการศึกษาไว้ดังนี้

1. กลุ่มตัวอย่าง

การศึกษารั้งนี้ ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง โดยเลือกกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดจำนวน 4 ราย ได้แก่ ประธานกรรมการดำเนินงานมูลนิธิบ้านสมานใจ 1 ราย เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานของมูลนิธิบ้านสมานใจ 2 ราย เพื่อทำการสัมภาษณ์ และเลือกกรณีศึกษาที่เป็นบุคคลที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษที่ได้ร่วมกิจกรรมส่งเสริมอาชีพของมูลนิธิบ้านสมานใจจำนวน 1 ราย เพื่อสังเกตพฤติกรรม

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

2.1 ศึกษาการดำเนินงานตั้งแต่กิจกรรมพัฒนาทักษะอาชีพ ระยะเวลากระบวนการในการแปรผลผลิตให้อยู่ในรูปของผลิตภัณฑ์เพื่อจัดจำหน่าย ขั้นตอนในการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ รวมถึงรายได้ของกลุ่มตัวอย่างบุคคลที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษหลังได้รับการพัฒนาทักษะอาชีพจากมูลนิธิบ้านสมานใจ

2.2 ศึกษาพฤติกรรมของบุคคลที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษขณะที่ได้รับการฝึกทักษะอาชีพและไม่ได้รับ

นิยามศัพท์เฉพาะ

การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงไปจากสภาพเดิม ไปสู่สภาพใหม่ที่ก้าวหน้าหรือเป็นไปในเชิงบวก โดยวิธีการหรือกระบวนการที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ในการศึกษาหมายถึงการเปลี่ยนแปลงของสภาพการมีงานทำรายได้ ในกลุ่มตัวอย่างบุคคลที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษ

ทักษะอาชีพ หมายถึง ความสามารถในการทำกิจกรรมในรูปแบบที่มีความจำเพาะ ซึ่งก่อให้เกิดผลผลิตที่สามารถนำไปแปรรูปเพื่อเกิดรายได้เลี้ยงชีพและเพื่อก่อให้เกิดความสามารถในการทำงาน ในการศึกษาค้นคว้าอิสระนี้หมายถึง ความสามารถบุคคลที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษที่เกิดจากการเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาทักษะอาชีพของมูลนิธิบ้านสมานใจ ซึ่งความสามารถที่ ส่งเสริม พัฒนาขึ้นนี้เป็นประโยชน์และก่อให้เกิดรายได้เพื่อเลี้ยงชีพ

บุคคลที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษ หมายถึง บุคคลที่มีความต้องการความช่วยเหลือแตกต่างไปจากบุคคลทั่วไป ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากสภาพความบกพร่องต่าง ๆ ได้แก่ บุคคลที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา ร่างกายและสุขภาพ และบุคคลที่บกพร่องซ้ำซ้อนสำหรับการศึกษานี้หมายถึงกลุ่มตัวอย่างบุคคลที่มีความต้องการจำเป็นพิเศษที่เข้าร่วมกิจกรรมของมูลนิธิบ้านสมานใจ